

Havlovy a Ajvazovy toulky myšlením

Dopisy se vyskytují už v nejstarších vrstvách písemnictví, psali je staří Egypťané, vynikli v nich antičtí myslitelé a mocně ovlivnily počátky křesťanství. Epistolární literatura kvetla ve středověku a k dalším vrcholům dospěla za časů renesančního humanismu, osvícenství i měšťanské kultury. Teprve v minulém století se korespondence začala pokrokovým duchům jevit jako přežitek. Kdo se hlásil k avantgardě, raději telefonoval. Vývoj moderních komunikačních technologií se ovšem u telefonu nezastavil. Pokračuje internetem, který během posledních dvou desetiletí vrátil korespondenci opět do hry. E-mailové zprávy se dají snadno ukládat, upravovat, přeskupovat a pohotově sestavovat do libovolných souborů. Stejně snadno však mohou mizet, pokud zůstávají pouze v elektronické paměti. Zatímco papír, jak známo, dokáže přetrvat staletí, a to nejlépe v knižní podobě. Novým fenoménem se tak stává elektronická korespondence psaná přímo pro knižní vydání.

Velcí pisatelé klasických dopisů jako Erasmus Rotterdamský, Jonathan Swift, G. W. Leibnitz či Voltaire jistě také předpokládali, že jejich listy soukromým adresátům budou předčítány, opisovány a citovány v kroužcích příznivců, pokud však psali texty určené k vydání, volili zpravidla ustálené literární formy, např. traktát, esej, pamflet nebo pojednání. Za příklad uvážlivé strategie v literárním prostoru mezi soukromou a veřejnou sférou může posloužit třeba Goethova Italská cesta. Stárnoucí básník se po třiceti letech vrátil k deníkům a dopisům, které psal jako mladý muž přátelům, aby více méně privátní materiál přetvořil v dílo pro širokou veřejnost, které se dodnes vydává a čte.

V současnosti se díky internetu opět píše bezpočet zpráv, z nichž někdy vznikají i knihy, goethovský kritický odstup však chybí. Snadnost vzniku i vydání přibližuje taková díla v lepším případě žurnalistice, v horším čtenář jen marně dumá, proč mu nakladatel nabídl k četbě tolik plytkosti v jednom svazku.

Ve znamení bájného hada

Elektronické vzkříšení epistolární literatury zkrátka provází nebezpečí inflace. I proto stojí za pozornost, vstoupí-li na toto pole osobnosti, které své literární kvality prokázaly už jinde. Ivan M. Havel, ředitel Centra teoretických studií a šéfredaktor časopisu Vesmír, je autorem četných fejetonů na téma vědeckého poznání, Michal Ajvaz si vydobyl renomé náročnými romány, v nichž nezapře borgesovskou iniciaci. Oba spojuje poučené zaujetí filosofií; první z nich k ní přistupuje od exaktních věd, druhý spíše z pozic uměleckých a literárněvědných. S projektem vzájemné korespondence na předem dohodnuté téma přišel Havel koncem roku 2006. Výsledkem jsou prozatím dva knižní soubory esejisticky laděných dopisů - **Snování. Rok dopisů o snech** a **Sindibádův dům.**

Korespondence o epizodických situacích a také trochu o scénách,

okamžicích, vzpomínkách, počátcích, prostředcích a koncích, pobřežních skaliskách, vlnách a gejzírech, hromadách, skládkách, patafyzických a jiných strojích (vyd. Pavel Mervart, Červený Kostelec, 2008, resp. 2010).

Obě knihy ohledávají obecně sdílené zkušenosti, které se vzpírají čistě exaktnímu uchopení. První svazek se zabývá sny, tedy jedním z nejpřirozenějších zdrojů magického myšlení, jenž od počátku novověku provokuje myšlení vědecké svou nepopiratelnou existencí, která se přes nesčetné pokusy vzpírá racionálnímu uchopení. Znamé teorie snů autoři záměrně opomíjejí a žádnou novou nevymýšlejí, jen zcela volně přemítají o vlastních snových zážitcích. Ústředním tématem druhé knihy by měla být epizodická situace, což je zas označení navýsost vágní. Sub specie aeternitatis jsou epizodou celé dějiny lidstva, ba možná i vesmíru. I zde se tedy otevřel prostor bezbřehému rozprávění o všem, co člověku zrovna přijde na mysl, jak ostatně naznačuje už podtitul svazku. Je přitom příznačné, že na přetřes nepřišly právě ty obory, které s epizodickými situacemi prakticky zacházejí a disponují v této věci množstvím poznatků a zkušeností, např. scenáristika a filmový střih. Každé zpřesnění tématu by totiž zúžilo dobrodružný terén nevázaného myšlení.

Každá z knih obsahuje po devatenácti dopisech, ta první v průměru desetistránkových, ve druhé jsou zhruba o třetinu delší, přičemž nejobsáhlejší z nich (v první knize 29, v druhé 43 str.) napsal Michal Ajvaz. Ani jeden soubor však nenabízí závěry, které by mohly být prezentovány jako výsledek bádání. Snování se podle vlastních slov pisatelů „*neuzavírá v okamžiku, kdy by rozhovor o snech dospěl k nějaké konečné teorii, ale ve chvíli, kdy rozmlouvajícím začalo připadat, že příběh [...] se už dostatečně rozrostl, ale je pořád ještě možné dohlédnout z konce na začátek a přehlédnout všechny jeho větvící se cestičky*“. Na konci Sindibádova domu zas autoři svůj dialog přirovnávají k bájnemu hadu Úroborovi, který sám sebe od ocasu polyká, čímž nabývá podoby kruhu. Poslední věta knihy se v duchu tohoto podobenství plně shoduje s větou první a čtenář se tak místo závěru musí spokojit s představou nekonečného zacyklení, v němž ideje postupně bytní trávením sebe samých.

Vyvstává otázka, proč se vůbec prodírat stovkami stran čtenářsky náročných textů, které vlastně nikam nesměřují. Nic určitého se z nich nedozvíme ani o deklarovaných předmětech debaty, i když je autoři rozebírají z nejrůznějších, vesměs vysoce sofistických hledisek - od fenomenologických pozorování přes hermeneutické porozumění a strukturalistické analýzy až po erudované analogie s moderní matematikou a fyzikou. Prostý recenzent doznává, že mu chvílemi chyběla dostatečná erudice, aby dokázal tyto myšlenkové výkony sledovat se všemi konsekvencemi, a že se občas jen obtížně orientoval ve speciálních jazycích různých oborů, do nichž pisatelé při svých výkladech plynule přecházejí.

Přesto má četba jistý půvab. Ačkoli se texty svou strukturou i jazykem hlásí k naučné literatuře, epistolární forma tu plní roli mostu, po němž lze přecházet k mnohoznačnější účinnosti beletrie. Z tohoto úhlu pohledu tu v prvé řadě nejde

o sny ani epizodické situace, ale o stylizaci samotné učené rozpravy, kterou v maskách autorů vedou dvě „literární postavy“, odstíněné nikoli psychologicky nebo etologicky, jak bývá zvykem v románech, ale čistě intelektuálně - způsobem myšlení a epistemologickým rozhledem. Jejich party jsou podbarveny jemnou sebeironií, jež je u Ajvaze laděna existenciálněji, u Havla groteskněji. Pořouchlejší čtenář si možná maně připomene Bouvarda a Pécucheta, nezlomné diletanty, které oslavil Flaubert ve své poslední, nedokončené próze. K tomu je ovšem nutno dodat, že diletantem – v tom nejlepším smyslu slova – se stává každý, kdo se odváží překročit hranice profesionální zakotvenosti, aby se vydal do neznámého terénu za novým tvůrčím dobrodružstvím.

Pisatelé si prostě dovolili pustit inteligenci ze řetězu a zvědavě pozorují, co to udělá. Oba vynikají schopností formulovat i nezřetelné obrysy myšlenek v pohybu, nalézat překvapivé souvislosti a přetvářet letmé postřehy v hutné metafory. Takto se světa zmocňují básníci, zpravidla si však k tomu vytvářejí vlastní osobitou řeč. Havel s Ajvazem užívají v zásadě univerzální jazyk soudobých vzdělanců, jakým se hovoří na vědeckých konferencích. Zvláštní poetično, částečně experimentální, částečně patafyzické, se skrývá teprve za ním. Tkví spíš v koncepci, vytušíme je z drobných stop, z odstínů některých nápadů, z nevšedního pojetí tak obyčejných jevů, jakými jsou kupříkladu záhyby sukně nebo obilné pole zvlněné větrem. V textech se často mihnou působivé obrazy, které by se v jiném kontextu mohly jevit vpravdě básnický, zde jsou však využívány spíš jen k dokreslení hotových myšlenkových světů, nadepsaných jmenovkami směrodatných myslitelů (Husserl, Bergson, David Bohm aj.).

Reportáž z diskursu

Vědecký obsah a dosah Snování a Sindibádova domu by asi dovedl posoudit jen transdisciplinárně orientovaný učenec. Nás zde zajímá hlavně to, co je to vlastně za literaturu a jak je poznamenána svým elektronickým původem. Neprohlubují tyto dvě knihy nakonec zmíněnou inflaci také? Nevznikly příliš snadno? Autoři v nich nenuceně žonglují se svou vzdělaností, těkají po horizontech současné úrovně poznání a předkládají lehce naskicované teorie, na kterých může něco být, ale třeba také ne. Nemusí nikterak myslet na čtenáře, neboť si píšou jen tak mezi sebou pro radost, ale zároveň jsou od počátku ochotni dát veřejnosti, pokud jí to bude zajímat, své dopisy k nahlédnutí. A ony svým způsobem zajímavé jsou. Neprezentují ani tak výsledky myšlení, jako neobyčejně živě demonstrují jeho průběh a dokonce i spjatost s osobními zážitky, ať už snovými nebo bdělými. I nepřítel zasvěcený čtenář tak může z důvěrné blízkosti sledovat aktuální filosofický diskurs a učinit si o něm povšechnou představu. Navíc se tu vrší nápad na nápad, na každé stránce najdeme tři čtyři, celkem jsou jich stovky. Bylo by s podivem, kdyby z nich budoucnost nevytýžovala alespoň pár geniálních zrnků.

Bez elektronické snadnosti psaní i komunikace by pojednávané knihy asi nevznikly, popřípadě by vypadaly podstatně jinak – důstojněji, esejističtěji, nadčasověji. Bylo by v nich méně šumu, slepých uliček, nadbytečných odboček, ale zřejmě také méně života. Občas se tvrdívá, že počítače svádějí k chrlení nedomyšleností a lajdáckému zacházení s jazykem. Korespondence Havla s Ajvazem dokládá, že lidská přemýšlivost může touto cestou dospět k pozoruhodně autentickému sebevyjádření.